

שורשים

נכתב ע"י מרת אסתר קניג ע"ה

מבוא של בן משפ' אשבל

דודה פאני (היא מרת אסתר פרומט) קניג, אחותה הצעירה של אמא שרה אשבל, עלתה לארץ בגיל 11 ביחד עם הוריה בשנת 1909 (תרס"ט). אף על פי שלמדה שנים מועטות בבית-ספר יסודי בלונדון, שחוק חינוך חובה כבר היה קיים שם, שלטה פאני בשפה האנגלית וידעה לדבר, לקרא ולכתוב בצורה מושלמת. ידע זה הביא לה תועלת רבה בעתיד. פאני הייתה אישה מרשימה בהופעתה, אצילית ומוכשרת מאין כמותה, ובזמן השלטון הבריטי בארץ כיהנה כמזכירתו של הנציב העליון.

אחי, אברהם אשבל, שגר בתל-אביב ועבד כשוטר חוקר במחלקת טביעת אצבעות במטה הארצי של המשטרה בירושלים, ביקר לעיתים קרובות אצל דודה פאני, שגרה אז בירושלים. באותם ביקורים הרבתה פאני לספר לו את קורות המשפחה. פאני ידעה לספר בכשרון רב, ואברהם הקשיב לסיפורים אלה בצמאון גדול, ולכן ביקש ממנה להעלות את זכרונותיה על הכתב. פאני נענתה לבקשתו והנה מה שכתבה. את הדברים האלה כתבה פאני בשפה האנגלית, שהייתה שפת אימה.

ואלה הזכרונות

ר' שמואל יעקב ויינברג (אביה) נולד להורים בני המעמד הבינוני (לא עשירים ומאידך גם לא עניים), במחצית השניה של המאה התשע-עשרה, (שנות תר"י - תר"ס) ברוסיה בעיר וישקוב. אביו תלמיד חכם וירא שמים, שימש כמלמד תינוקות בעירו ובכדי להוסיף על משכורתו הדלה, פתח בשעות הערב כיתה ללימוד תורה בבית-הכנסת המקומי.

המשפחה התפרנסה בכבוד ושמחה בחלקה עד לאותו ליל חורף שבו חזר האב הביתה, לאחר שיעורי הערב, רועד כולו מקור כי הגשם הרטיבו עד לשד עצמותיו. קודם שכב במיטתו וכעבור זמן קצר נפטר מודלקת ריאות.

האלמנה והיתומים נותרו בחוסר כל ונאלצו לקבל את מזונם מידי הקרובים הרחמניים, שמצבם היה במקצת טוב יותר. הבן הבכור, הילל, נער כבן ארבע-עשרה, קיבל על עצמו את התפקיד של ראש המשפחה, ועבד בכל עבודה שהזדמנה לידיהו כדי להביא פת לחם לאימו, לאחיו ולאחיותיו, ובלבד שלא יזדקקו לחסדי הקרובים ולמתנת הבריות. אולם עול הפרנסה היה כבד מדי לכוחותיו של הנער, אשר בריאותו הייתה רופפת מאז ומתמיד. הוא נפטר ממחלת לב בגיל צעיר מאד.

שמואל יעקב היה בן שמונה כאשר נפטר אביו. בהיותו ילד פיקח הבין מיד כי חל שינוי בתנאי החיים של המשפחה, וכי מעתה ואילך מוטלת גם עליו החובה להקל על מצוקתה. יום אחד בא לביתם אחד מידידי המשפחה הוותיקים, אדם זקן בעל תבונת כפיים הבקי במקצועות רבים. הוא ידע לקבוע חלונות ודלתות, לטפל בגנות דולפים, לחזק קירות המטים ליפול ועוד ועוד. שמואל יעקב הציע לו להעסיק אותו כעוזר, כי נמשך אל מגוון עבודות הכפיים האלה. הצעתו נתקבלה. הזקן נהג לנוע בין הכפרים בפרקי זמן קבועים, ולעסוק בכל עבודה שהכפריים זקוקים לה. בכל מקום קיבלו אותו, את היהודי, בסבר פנים יפות וכיבדו אותו על עבודתו הטובה ועל שכרו הצנוע. הכפריים סיפקו לו פירות וירקות ואיפשרו לו לבשל בנפרד את ארוחותיו, בהתאם לחומרותיו בעניני כשרות, וללינת לילה דאגו תמיד לקש טרי עבורו. אורך החיים הצועני נשא חן בעיני שמואל יעקב והוא היה שותף נאמן למעבדו. המעביד אף הוא נהנה הנאה מרובה מחברתו של הנער החביב. הוא השמיע באוזני הנער סיפורים השאובים מהתורה ולימד אותו כי יש לכבד את הזולת ולנהוג בסובלנות, ביושר, וכי עליו להיות דובר אמת ולשאוף לעצמאות. הנער שתה בצמא את דברי מדריכו ודבריו שימשו לו כאבני דרך לקראת העתיד.

שניהם ניטלטלו בדרכים בקיץ ובחורף. הנער, בלבושו הדל וברגליו היחפות, נשא על גבו חלק מהציוד ושרך דרכו לצד מעבדו. כך נהנה הצמד המוזר הזה איש מרעהו ולא פסקו אף לרגע שיחותיהם וחילופי הרעיונות שבהם מצאו עניין רב.

הזקן, שהיה ירא שמים ומקפיד על קלה כבחמורה, חינך את הנער ברוח זו והקפיד על הליכותיו. הנער היה מטבעו נוח לבריות וצייתן, והשותפות המוצלחת ארכה מספר שנים עד ליום פטירתו של הזקן. שמואל יעקב היה אז בן ארבע-עשרה.

הנער מצא תעסוקה חדשה - כעוזר לעגלון שהוביל סחורות מן הסיטונאים אל הקימעונאים. העבודה הייתה מפרכת, אבל שמואל יעקב חיבב את המלאכה ולמד כיצד לטפל בסוסים. תוך זמן קצר הוא החליט לרכוש סוס ועגלה משל עצמו. תוכניתו יצאה לפועל ומאז השתכר די לפרנסתו ואפילו יכול היה לתמוך בבני המשפחה כדי שלא יזדקקו לעזרתם של אנשים זרים.

למרות גילו הצעיר היה שמואל יעקב כבר עשיר בנסיון החיים שרכש מימי ילדותו. הוא ידע לעמוד על טיבם של בני-אדם, היה נבון ושאף לגדולות.

לעברית ואילו הוא עצמו היה "מלמד" כלומר - לימד ילדים קטנים. כל הופעתו ואותה הצליעה המכוערת, יצרו עוד מקודם את הרושם כי הנאשם אינו אדם נורמלי. תשובותיו אישרו את התרשמותם זו של השופטים.

הם פסקו כי האיש הינו מטורף-למחצה אשר בהתקפת זעם כמעט קיפח את חייו של עמיתו, על כן אינו ראוי לשרת בצבאו המפואר של הצאר ויש לשחררו מיד ולהוריד את דרגתו. יינתן לו כרטיס לבן שפירושו - פטור מהשירות הצבאי לצמיתות, אפילו בשעת מלחמה. מלווה ב"אות הקלון" נשלח ר' שמואל יעקב הביתה. למותר לתאר מה רבה הייתה ההפתעה והשמחה של כל בני המשפחה. הוא הגיע לפני פדיון הבן, והבטחתו של הרב נתקיימה.

כאשר נסתים הטקס של פדיון הבן, ביקר ר' שמואל יעקב אצל הרב ושאל אותו ממה נבעה הבטחתו ומאין שאב את בטחונו. האם נחה עליו רוח הקודש? שוא ביקש רק לנחם את האישה המתנייסרת בדאגתה? הרב השיב שאינו מתיימר להיות נביא, אבל נסיון חייו לימד אותו כי דברים היוצאים מליבו של אדם, אשר בדרך כלל נוצר את לשונו ואינו מוציא מפיו דבר שקר וכזב ואינו מנבל את פיו, כאשר אותו אדם מתכוון להיטיב עם זולתו - מתקיימים דבריו. בעזרת ה' בא המקרה הזה לחזק את אמונתו זו. הכל חשו שמחה וקורת רוח.

ר' שמואל יעקב חזר לעיסוקו הקודם - עגלונות. תושבי השכונה כיבדו אותו על יושרו ועל מהימנותו. עם הזמן גדלה המשפחה וגם ההכנסות גדלו. אבל לא הכל הלך למישרים - בריאותו של הבן הבכור הייתה רופפת והוא לא האריך ימים.

עוד שתי בנות נולדו למשפחה, בריאות וחזקות וההורים שמחו בהן, למרות שהיו בנות...

הזמן חלף ור' שמואל יעקב החליט לעשות דבר מה כדי לקדם את עסקיו. מצבו הכלכלי היה טוב יחסית, אבל הטרידה אותו השאלה: "מה הלאה?". שאיפתו הייתה שחיי ילדיו יהיו מעניינים ועשירים יותר משהיו חיי הוריהם. כדי להשיג זאת תיכנן לצאת את רוסיה ביום מן הימים ולחפש את מזלו בארץ אחרת. הוא לא גילה את צפונותיו לאיש ורק כשהיה הכל מוכן ליציאה - הודיע למשפחתו על החלטתו. אדם שקט היה ר' שמואל יעקב, אך שאפתן ונחוש בדעתו ולא היה מוכן לוותר על מימוש תוכניתו. בנותיו שרה ואסתר, היו אז בגיל שלוש ובגיל שנה.

היעד שהוא בחר היה - אנגליה. הוא קיווה לפגוש שם את אנשי עירו שיקבלו אותו לביתם בהגיעו לארץ הזרה, ובוודאי יעזרו לו למצוא תעסוקה. הוא נסע בגפו וכל תקוותו הייתה, כי בעתיד הלא רחוק יצליח להכין מקום מגורים ואז יצטרפו אליו אשתו ובנותיו. ר' שמואל יעקב הגיע ללונדון בשלהי המאה התשע-עשרה (בערך תר"נ-תר"ס). כפי שציפה, התגורר תחילה בביתם של אנשי עירו, ידידי

בגיל עשרים ושתיים נשא נערה כבת עשרים, מחוננת וטובת לב היא מרת גיטל (טובה) ביליון והם היו מאושרים. האשה הרתה והם ציפו להיוולדו של ילדם הבכור. והנה השתנה המצב לרעה. ר' שמואל יעקב גוייס לצבא הרוסי. השירות בצבא זה ידוע היה בחומרתו לגבי כל החיילים ובפרט לגבי החיילים היהודים. האשה הצעירה חרדה לגורל בעלה ובדאגה רבה חשבה על מועד הלידה המתקרב.

שמואל יעקב נמנה עם חסידיו הנלהבים של הרב העומד בראש הקהילה המקומית (לא ידוע על מי מדובר, וככל הנראה היה גם אב"ד וגם אדמו"ר לחסידים). הרב היה מקובל על כל אנשי הקהילה כמנהיגם הרוחני, והכל הוקירו אותו על טוהר מידותיו ועל נכונותו להושיט עזרה בעת צרה. כאשר נולד בנו בכורו של ר' שמואל יעקב, הוזמן הרב לברית מילה ונתכבד בסנדקאות. הוא שם לב כי האם הצעירה שרויה בדיכאון וכאילו אינה נוטלת חלק בשמחה. על שאלתו מה הסיבה - נאמר לו כי אבי התינוק משרת בצבא הרוסי אי-שם, וזה מספר חודשים אין שומעים דבר על גורלו. הרב הרהר מעט וקרא לאביה של האשה וביקש ממנו להסיר דאגה מליבה. עליה להתאושש, כי בטרם יגיע מועד פדיון הבן - ישוב אבי התינוק לביתו. דברי הרב גוללו אבן מלב כולם, אבל נדמה היה כי רק נס יכול לממש אותם.

אכן הנס אירע, הגדוד של ר' שמואל יעקב הוצב בעיר רוסית רחוקה, באזור קר וקודר. הרעב המתמיד, הקור, התנהגותם הגסה של החיילים ועוונותם כלפיו על היותו יהודי, דיכאו את רוחו. הוא היה אומלל וחסר ישע. יום אחד ישב על מיטתו ושקע בהרהורים ובזכרונות. הוא זכר את אישתו וריחם על חייה הקשים, תהה אם נולד כבר ילדו וכיצד היא מצליחה לקיים את עצמה ואת התינוק. דמעות חנקו את גרונו, הוא התייפח - ונרדם. לפתע הגיח רחש מוזר לאוזניו. כשפקח את עיניו ראה כי אחד מעמיתיו החיילים, מחטט בחפציו האישיים ורוצה לגנוב דבר ערך כל שהוא. היקיצה הפתאומית, מראה הגנב ומצב רוחו הרע בלבדו לגמרי את חושיו. הוא חטף בול עץ שהיה מונח לידו והלם בראשו של הגנב. הלה נפל על הארץ מחוסר הכרה. השומרים, שנזעקו בן רגע, עצרו את ר' שמואל יעקב והוא הושם במאסר עד להעמדה לדין.

המועד נקבע, ובית-הדין הצבאי נתכנס כדי לדון בעניינו. בין השופטים היה גם אחיו של הצאר, איש רם מעלה בצבא הרוסי. העבירה נחשבה לחמורה ביותר כי היה חשש שהנפגע סובל מפגיעה רצינית במוחו. ר' שמואל יעקב היה כל כך מבולבל עד שמחשבותיו היו חסרי כל קשר הגיוני. תלאותיו הביאו אותו על סף התמוטטות ורק תפילה אחת הייתה בפיו: "יציל אותי ה' למען ילדי העומד להיוולד". מרוב תשישות גרר בקושי את רגליו, צלע בהתקרבו אל שופטיו ולא היה מסוגל לדבר כראוי. הוא ניסה להשיב לחוקריו תשובות כנות, אבל מרוב פחד איבד את העשתונות. כאשר נשאל במה עסק בחייו האזרחיים, הזכיר את שם אביו ואמר כי היה מורה

הייתה תמיד לימינו וכל קרוביה וכן כל קרוביו זכו, בהגיעם ללונדון, להכנסת אורחים נאה ולעזרה בצעדיהם הראשונים עד שהתבססו כראוי. בד בבד עם הרווחה גדלה גם המשפחה. הבן חיים, נולד בשעה טובה. שתי הבנות הגדולות למדו בבית-הספר והצטיינו בהשגיהן.

והנה, כשנדמה היה כי הוא בשיא הצלחתו, בא לפתע המפנה: בריאותו של ר' שמואל יעקב החלה להתערער. עד כה היה יפה-תואר, גבה קומה, זריז ונמרץ ולפתע, בגלל ערפילי החורף של לונדון, נפגעו ריאותיו, הוא נעשה כבד תנועה, נפוח והתקשה לנשום. רופא המשפחה שטיפל בו הדגיש כי מצבו מעורר דאגה ובריאותו עלולה להדרדר אם לא יימנע מפעילות יתר ואם לא ישמור על כללי זהירות ועל תזונה נכונה. לדעת הרופאים לא תעלה תוחלת חייו על שנה אחת בלבד, והוא אז רק בגיל השלושים לחייו.

המהלומה שמה קץ לפעילותו הקהילתית ולעסקנותו הציבורית אם כי חיי המשפחה נמשכו, לכאורה, כרגיל. בהיותו פנוי, בעל כורחו, מעסקיו ומפעילותו, הרבה ר' שמואל יעקב במצבו ובא לידי מסקנה שאם נגזר עליו למות, הרי רוצה הוא למות בארץ-ישראל. מיד צצו במוחו פרטי תוכנית העלייה. המשפחה מנתה אותה שעה חמש בנות ובן יחיד. הבת הבכירה הייתה בת שתים-עשרה והתניוק בן שנה אחת. בריאותה של אישתו לא הייתה תקינה כי בגלל אקלימה הלח של לונדון לקתה גם היא במחלת הראומטיזם.

הכסף שעמד לרשותם הגיע לסכום של כמה מאות לירות סטרלינג והמשפחה עמדה לעזוב את לונדון ולעלות לארץ-ישראל בתקווה לעתיד טוב יותר. לא הועילו מחאותיהם של ידידי המשפחה שטענו כי פלשתינה היא ארץ שוממה, כי אין היא אלא פרוכניציה נחשלת של האימפריה הטורקית והסיכויים לעשות בה חייל - אפסיים הם. הרי התושבים אינם מסוגלים לפרנס את עצמם וחיים על התרומות הנשלחות מהקהילות היהודיות באירופה. במיוחד דאב ליבם של הידידים על הבנות שכה הצטיינו בלימודיהן ומדי שנה זכו בפרסים על השגיהן. בתחילה, מוכן היה ר' שמואל יעקב לעלות לארץ בגפו, אבל אשתו דחתה את הרעיון מכל וכול. בפברואר שנת 1909 (שבט תרס"ט) יצאה המשפחה מלונדון לפאריס כשלב ראשון בדרכה לארץ.

הנסיעה לפאריס שנמשכה כל הלילה הייתה מעל לכוחותיו של התינוק והם נאלצו להתעכב בפאריס למשך חודש ימים עד שהוא שב לאיתנו. מנמל מרסיי הפליגו ליפו. ביום השני להפלגתם הופיעו פתאום שני יהודים שהיו באניה כנוסעים סמויים. היו אלה תושבי צפת שירדו מהארץ וחיפשו את מזלם באירופה שגם אליה הגיעו כנוסעים סמויים. גורלם לא שפר עליהם בניכר וכעת השתוקקו להגיע ככל האפשר הביתה. אשתו של ר' שמואל יעקב, מרת גיטל, הזמינה אותם לסעוד עם בני המשפחה ובתוך כך שאלו אותם על

משפחתו. היו אלו זוג קשישים חשוכי בנים, והם קיבלו אותו בסבר פנים יפות.

הוא מצא עבודה כשליח של בית מלאכה התופר לולאות למוצרי הלבשה. השכר ההתחלתי שהובטח לו - היה חמישה שילינג לשבוע. במרוצת הזמן אמור היה שכרו לעלות. לא הייתה זו עבודה קשה אבל היה בה מעין פחיתות כבוד. ר' שמואל יעקב לא ידע עדיין אנגלית, ושפתו העילגת עוררה את לעגם של המכונאים בבית-המלאכה ושל אנשים זרים. מהר מאד נוכח לדעת כי שכרו אינו אלא שכר רעב והחליט להמתין עד סוף השבוע ואחר כך לתכנן את צעדיו. בתוך כך למד להכיר את מכונת הלולאות ועם תום יום העבודה, בשעה חמש אחר הצהריים נשאר בבית-המלאכה והתאמן בתפירה. העבודה לא הייתה מסובכת וכעבור מספר ימים שלט בה היטב. את תוכניתו שמר לפי שעה בסוד וחיכה להזדמנות כדי לגלותה. ביום השישי, עם תום שבוע העבודה הראשון, פנה למעבידו וביקש שישלם לו את שכרו. האיש, יהודי מרומניה, אשר הצליח בעסקיו וחש ביטחון עצמי רב, הרים עליו את קולו וצעק שזו חוצפה מצד הטירון הירוק לבוא אליו בדרישה זו. "שכר משלמים בשבת שהוא מעין חג, ולא קודם לכך! אינני רוצה לראותך עוד, אתה ה"ירוק!" ר' שמואל יעקב זועזע. מעולם לא שיער כי יהודי ידרוש ממנו לעבוד בשבת. הדברים קוממו אותו והוא אמר שאיש לא יכריח אותו לעבוד בשבת. הוא דורש את כספו כעת, ביום שישי. המעביד ענה שהברירה בידי: יקח את כספו בשבת או יותר עליו. ר' שמואל יעקב ויתר ומעולם לא זכה לקבל את שכר עבודתו של אותו שבוע.

גם מעבידו הבא היה דומה לקודמו. בשאט נפש עזב את מקום העבודה בסדנתו לאחר השבוע הראשון, אף כאן, מבלי לקבל פרוטה מהשכר שהגיע לו. לאחר ההתנסויות המאכזבות הללו הפיק את לקחו והחליט לפתוח בית מלאכה עצמאי. הוא לוהה סכום כסף מבן עירו וחברת "זינגר" מכרה לו מכונה לתפירת לולאות - בתנאים נוחים למדי: במזומנים שילם שתי לירות וחצי סטרלינג ואת השאר בתשלומים שבועיים, לא גבוהים. ההשקעה הוכחה מיד כמוצלחת, כי יצרני הבגדים הכירו אותו כאדם אחראי ומהימן וקיבלו אותו ברצון כאחד מעובדי הענף הקבועים.

כעת הגיעה השעה להביא ללונדון את אשתו וילדיו. הוא שכר דירה בת שני חדרים למגורי המשפחה ומרתף שנועד לבית המלאכה. בשכרו יכול היה לפרנס בכבוד את משפחתו ואף לשכור מכונות נוספות. בסדנתו עבדו אז שישה פועלים והיחסים בינם לבין מעבידם היו מצויינים.

במרוצת הזמן היה ר' שמואל יעקב לאחד המנהיגים הבולטים של הקהילה היהודית. הוא היה בין מייסדי "האיגוד הקולוניאלי היהודי" (שנודע לימים כ"בנק אנגלו-פלשתינה") ותמך במהגרים הצעירים והקשישים בני עירו שבאו ללונדון לחפש בה את עתידם. רעייתו

למכירה והפועלים היו רשאים לרכוש בית תמורת סכומים שינוכו משכרם היומי. ר' שמואל יעקב שאל היכן יקום, לפי התוכנית, בית הכנסת, על כך נאמר לו כי אין בדעתם לבנות בית כנסת והם יסתדרו גם בלעדיו. הוא נדהם. הוא היה קשור בלב ובנפש למורשת אבותיו ולא היה מוכן לבנות את ביתו בקרב אנשים המכריזים שהינם כופרים רח"ל.

הקיץ של אותה שנה היה חם במיוחד, וכמו כל העולים החדשים נתקפו גם בני המשפחה במחלת העור הקרויה "חררה". נוסף על כך פקדה אותם מחלת עיניים הגורמת כאבים ומעוותת את הפנים. אף היא הציקה לעולים החדשים שלא הורגלו לאקלימה של הארץ.

ראש השנה עמד בפתח ור' שמואל יעקב החליט לעלות לימים הנוראים לירושלים ולעזוב, עם כל משפחתו, את יפו. מראה ירושלים כבש מיד את ליבם ונדמה היה להם כי המקומות הקדושים עלו מתוך התנ"ך. הן ההורים והן הילדים הוקסמו מיופיה של העיר. הם החליטו לא לשוב יותר ליפו ולבנות את ביתם בירושלים. הם התעלמו מן ה"חררה", מן ה"טראומה" (מחלת עיניים קשה) ומהקדחת שטלטה את כולם בהתקפי צמרמורת מלווה בחום גבוה.

אבל כאשר עברה המשפחה לגור בירושלים, השתפר מצב הבריאות של כולם באורח ניכר. בהשפעת האוויר הצלול של העיר, נעלם גירוי העור, חלפו מחלות העיניים והכל חשו בטוב.

בהתחלה התגוררו באחת השכונות הנחשלות של העיר. ר' שמואל יעקב החליט לקנות חלקת אדמה במרחק מה מירושלים, בין הגבעות המקיפות אותה, ושם לבנות את ביתו. הבחירה נפלה על הפרבר הנקרא "גבעת שאול", המרוחק כשלושה ק"מ מן העיר ומן השכונה המאוכלסת יהודים הקרובה ביותר.

היה זה כפר ובו כעשרים בתים מרוחקים למדי זה מזה. החלקה שמצאה חן בעיניו הייתה מרוחקת מכל הבתים, על יד הדרך הרומאית העתיקה המובילה לכפרים הערביים הנראים באופק. כשיבקש לקנות מגרש קרוב יותר לשאר הבתים, נאמר לו כי הקרקע נמכרה כולה. לימים נודע לו כי לא הייתה זאת אמת. בעלי הקרקע קיוו להשיג מחירים גבוהים יותר תמורת החלקות הסמוכות לבתי הכפר.

לפי שעה, התגוררו באחד מבתי הכפר, בחדר שכור, ומידי בוקר יצאו הוא ואשתו להכשיר את הקרקע לבניית ביתם. החלקה שלהם לא הייתה אלא גבעה טרשית, אבל השקיפה על נוף מרהיב עין של גבעות וגאיות. האוויר היה צח וצלול וזבוב לא נראה בכל הסביבה. גם הילדים הגדולים השתתפו בסיקול האבנים ולא אחת נתקלו בעקרבים ובנחשים שנאלצו להרוג.

העבודה הייתה קשה אך מלהיבה, והסיכוי שלבסוף יזכו בבית משלהם, מילאה את ליבם שמחה וגאווה. את המים נאלצו, אמנם,

החיים בארץ-ישראל. אנשי צפת אמרו לו כי אדם, כשהוא בר מזל, יוכל לחיות חיים טובים בארץ ולהצליח במעשיו.

הסערה שהתחוללה בים גרמה סבל רב למשפחה ופגעה במיוחד בבריאותה של הילדה בת החמש. כאשר עגנה האנייה בפורט סעיד שבמצרים, הוחלט להתעכב בעיר הנמל ולדחות את הנסיעה בשבוע אחד. לבסוף עלו על האנייה שהפליגה ליפו והגיעו לחופה של ארץ-ישראל שבוע ימים לפני חג הפסח. בני המשפחה השתכנו זמנית בחדר מרווח השייך לחברת "הכנסת אורחים", הנמצא באזור שומם של חולות. כשחלפו ימי החג, שכר האב דירת שני חדרים ברובע היהודי, בקרבת השוק. מכיוון שהכסף שהביאו עימם אזל בקצב מהיר, התחיל ר' שמואל יעקב להתעניין בחידוש העסקים.

הוא נפגש עם אחדים מחייטי יפו שהתעניינו בתפירת לולאות. (את המכונה הביא איתו במטענו) ובכך יכול היה מיד, בעזרת אשתו, להשתכר למחייתה של המשפחה. צעדו הבא היה הפנייה להנהלת י.ק.א. בבקשה להעניק לו חלקת אדמה וצריף מגורים שיוכל להיות עצמאי ולפרנס את משפחתו מעבודת האדמה. הוא האמין כי פנייתו תיענה בחיוב. אבל לא כך היה.

י.ק.א. - ראשי תיבות של "איגוד יהודי להתיישבות" בשפה האנגלית, חברה לעידוד הגירה והתיישבות מתוכננת של יהודים. נוסדה על ידי הברון מוריס דה הירש ב-1891. פעולתה הנודעת ביותר של החברה, מלבד יישוב יהודים בארץ, הייתה יישוב יהודים בארגנטינה.

אנשי י.ק.א. סברו כי עקב בריאותו הלקויה לא יוכל לעמוד בקשיים של העבודה החקלאית ומכיוון שבנו הינו עדיין קטין, והבנות לא נועדו לעבודת האדמה הקשה - אין טעם לזכות אותו בנחלה. פנייתו הושבה ריקם למרבה האכזבה ולא התממש חלומה של המשפחה להתנחל על אדמת ארץ-ישראל. החיים ביפו מצאו חן בעיני הילדים. הם חיו כצפורי דרור, בלי עול הלימודים וההתרוצצות בחוץ, ברגליים יחפות, הייתה לגביהם חידוש מענג ומהנה. בריאותו של ר' שמואל יעקב השתפרה בהרבה.

כאשר נוכח לדעת שלא יושע מאנשי י.ק.א. מצא עבודה באחת החברות כפועל, שכיר יום. חברה זו הייתה מופקדת על הכשרת הקרקע, לקראת הקמתו של ישוב חדש. השטח שהיה כרם נטוש, היה עדיין מכוסה גפנים עמוסי אשכולות ענבים והבנות היו מגיעות מדי יום וממלאות את סליהן בכפרי. הם הביאו את הענבים הביתה והאם רקחה מהם מרקות.

המבצע של הכשרת הקרקע התנהל בתנופה רבה והנהלת החברה הציעה לעובדים תנאים נוחים לרכישת בית לעצמם ביישוב החדש. ההצעה נתקבלה על דעתו של ר' שמואל יעקב. הוא ביקש לראות את תוכנית הבנייה ולאחר שעיין בה הבין כי אמורה לקום שורה ארוכה של בתים פשוטים, דומים זה לזה, ובניין גדול אחד במרכז. הבניין הגדול נועד לגימנסיה "הרצליה". הבתים הקטנים עמדו

כתלמידות אלא כמועמדות להוראה. לפי התקנון של בית-הספר, חייבות המועמדות האלה לעבוד במשך עשר שנים ללא משכורת, ולאחר תום התקופה להיות זכאיות לשכר של עשרה פראנק לחודש.

הבנות התאכזבו ולא יכלו להסכים לתנאים המוצעים. לא התקבל כלל על דעתן לעבוד חנם אין כסף במשך עשר שנים, כי לפי המושגים של אותם הימים נחשבו בנות 12 לזכאיות לקבל תשלום תמורת - בגיל 14 עבודתן. נוסף על כך התברר כי הליכתן יום יום העירה תהיה כרוכה בסכנה, מכיוון שהמשפחה קבעה את מגוריה בפרבר העיר המרוחק מספר קילומטרים מבית-הספר. התוכנית הזאת בוטלה.

כעת, ניצבה לפנייהם, במלוא חומרתה, בעיית ההכנסה. שתי הבנות הגדולות, שרה ואסתר, רצו לעזור בכל כוחן אבל קשה היה למצוא עבודה כלשהי. לבסוף נתקבלו כתלמידות לבית-ספר "בצלאל" שבו התקיים קורס לסריגת תחרה. העבודה הייתה קלה ונעימה ועד מהרה שלטו במקצוע, ולא חלפו אלא שלושה שבועות וכבר היה בידיהן שכרן השבועי.

בהרגשת סיפוק הביאו הבייתה עשרה פראנק, כל אחת מהן השתכרה חמישה פראנקים לשבוע, ושמחו שיכולות הן לעזור להורים בפרנסת הבית. אכן הורגשה רווחת מה כאשר עלה שכרן מידי שבוע כי התקדמו יפה במלאכתן. אבל - אליה וקוץ בה: בית-הספר שכן במרכז העיר וכאשר הלכו הבנות העירה בשעות הבוקר וכששבו בשעות הערב, פגשו תמיד את קבוצות הפועלים הערביים הסרים לביתן לשתות מים.

המפגשים הללו נעשו יותר ויותר טורדניים. עד שהגיעו הדברים לידי סכנה. הן נבהלו והתלוננו לפני האם. דבריהן הדאיגו אותה והיא הבטיחה כי תעמוד מאחורי הסלע ותמתין לשובן בשעות הערב, ועצם מראיה ירגיע את הבנות. היא לבשה חולצה צבעונית כדי שתיראה מרחוק ותרחיק את הפחד מלב הבנות. אבל נראה כי פיתרון זה לא היה יעיל. ידידי המשפחה, שהתגוררו בעיר, הזהירו את אביהן מפני הסכנה האורבת לבנות במקום מגוריהן המבודד והשומם. הם סיפרו כי לפני שנים מספר התנפלו ערבים על אחד מבתי הכפר, התקיפו את בני הבית, פצעו את האב ושדדו את רכושם.

הסיפור העכיר את רוחם כי לא ראו כיצד יפתרו את בעיית התעסוקה של הבנות. אולם הידידים הציעו הצעה נבונה: יש לחפש עבורן משרה של בנות לוויה לנשים קשישות הגרות בעיר. ההצעה נתקבלה ומהר מאוד נתממשה. שתי נשים קשישות, ועריריות, שגרו למרבה המזל בשכונת קרובה, מוכנות היו לקבל את הבנות לביתן ולשלם להן עשרה פראנק לחודש. שרה ואסתר, שמימי ילדותן רגילות היו לחיות תמיד יחד וקשורות היו זו לזו, שמחו מאוד כי לא יאלצו להיפרד גם

להביא ממרחק רב, אבל לא היה בכך כדי לפגום בשמחתם. חומרי הבניין נערכו בשורה: הסיד, המלט, ושאר החומרים הדרושים, ומלאכת הבניה החלה. בכל בוקר עברו בדרך הרומאית העתיקה קבוצות של פועלים ערביים העובדים בירושלים במחצבות, בסיתות אבנים ועוד, ובשובם בשעות הערב, סרו כדי לבקש מים לשתייה ולהתפעל ממראה האיש יפה-התואר וממראה אשתו וילדיו הטורחים בהקמת ביתם. מעולם לא נתקלו בתופעה מעין זו. אף כי היו אלה שכנים רחוקים, נתקבלו תמיד בסבר פנים יפות, ותמיד הוכן פח מים כדי שירוו את צימאונם.

מיום ליום התקדמה הגבהת הקירות, נקבעו הדלתות והחלונות ולבסוף הותקן הגג. התקרה נבנתה מקורות עץ והחלל שבינה ובין גג הפח שימש כעלייה. בתוך החדר נבנו ארונות קיר ובתוך אחד מהם היו מדרגות המובילות לעליית הגג.

בשעה שהיה עסוק בעבודת הבניין, הוטרה מידי פעם ב"סחיבות" ששותי המים לא עמדו בפיתויין וגנבו כלים שונים מכלי עבודתו. קשה היה לתפוס את הגנב בשעת מעשה, עד שפעם אחת, בעוקבו אחריהם, גילה כי אחד הערבים הטמין דבר מה בתוך חולצתו והמשיך בדרך בצעדים חפוזים. ר' שמואל יעקב הרגיש מיד כי מכליו נעלם הפטיש הגדול. כהרף עין פתח במרוצה אחרי הגנב אשר פנה לכפרו ושם, בין בתי הכפר - השיגו. הוא תפס את הגנב והנחית עליו מכות נאמנות. השכנים והחברים של הגנב הביטו במעשה ולא התערבו. הם אף אמרו לו כי הצדק עימו והאיש ראוי לעונש. מאותו המקרה התייחסו ערביי הכפר לר' שמואל יעקב ביראת כבוד והעריכו את אומץ ליבו על כך שהיכה את הגנב בתוך כפר מגוריו. בניית החדר נסתיימה והמשפחה עברה לגור בו. בריאותו של האב השתפרה להפליא והיה מסוגל להתקין כמו ידיו שולחן וכמה ספסלים. נשי הכפר הביאו פירות וירקות שנישאו על ראשיהן, בתוך סלים גדולים שנועדו למכירה. בני המשפחה ניוונו, איפוא, ממזון צמחוני בלבד והדבר היה לברכה. גם שמן זית היה להם בשפע. שמואל יעקב נראה שוב כמו בימי נעוריו, נאה, זריז וחזק ושזוף שמש, והילדים השתעשעו עליזים כמו גדיים, מלאי מרץ ומוכנים לעזור לבנות חדרים נוספים בביתם.

שרה ואסתר, שתי הבנות ה"גדולות" חשבו כי הגיעה שעתן לדאוג לעתידן. התעוררות שהוענקו להן בבית-הספר היהודי בלונדון, העידו על היותן תלמידות מוכשרות והן ביקשו להתקבל לבית-ספר אווילניה-דה-רוטשילד כתלמידות מן המניין או כמועמדות להוראה. הן ראו בכך סיכוי להשתכר בעתיד הלא רחוק ולעזור להורים בפרנסת המשפחה. המנהלת, הגב' לנדאו, קיבלה אותן בחביבות והתרשמה מהשגיהן הטובים, אך לאחר שעיניה בתעודות הסבירה, כי הכיתות שסיימו בלונדון הן גבוהות מאלה הקיימות בבית ספרה (שרה סיימה כיתה ז' ואסתר כיתה ו' - ואילו בבית הספר הירושלמי הייתה כיתה ד' הכיתה העליונה). אם כן לא יוכלו להתקבל

כדי לראות מה קורה שם, מצאה לחרדתה נחש עצום המוכן לזנק לעברה. כמו אבן ניצבה מולו האם עם התינוק בזרועותיה, כי שיתק אותה הפחד ולא הייתה מסוגלת לזנק ולזוז ממקומה. פתאום, הופיע איש זקן, מאי שם, לבוש כערי ומקל בידו. במחי יד הלם בראש הנחש והרגו במקום. האם עמדה עדיין בלי נוע כמשותקת, והזקן אחז בידה ובעדינות הוליך אותה לכסא כדי שתשב לנוח. הגיש לה מעט מים ויעץ לה שלא תיניק את תינוקה במצב זה, אלא תמתין עד שתרגע מהזעזוע שעבר עליה. היא שמעה את דבריו ועשתה כעצתו, אך המילים נעתקו מפיה ולא יכלה להשיב. לבסוף חזר אליה כוח הדיבור ורצתה להודות לו על המעשה שהציל את תינוקה ואת חייה, אך לא ראתה אותו עוד, כאילו לא היה.

כשחזר האב הביתה ספרה לו אשתו את מעשה הצלתה, המציל היה כנראה אליהו הנביא זכור לטוב. עד סוף ימיה סיפרה מרת גיטל על הנס בהדגישה כי הקדוש-ברוך-הוא שלח את מלאכו כדי להציל אותה ואת תינוקה.

באחד הימים יצאה האם לשוק, הנמצא כארבעה ק"מ ממקום מגוריה. עייפה ותשושה הגיעה לבית-המרקחת כדי לקנות שמן-קיק, תרופה שנחשבה למועילה ביותר לכל תחלואי הילדים. הרוקח שריחם על מראה המיוגע, ושמע ממנה שהיא ומשפחתה גרים בגבעת שאול, שכונה מבודדת ומוקפת כפרים ערביים. עליהם לחיות תמיד בעירנות, ומכיוון שאין בה חנויות בכלל, נאלצת היא ללכת ברגל מרחק רב כדי להגיע לשוק, ואין איש יכול לעזור לה בשליחויות.

הרוקח הכיר את המקום ומוכן היה לעזור לה במשהו. הוא ידע שיש בגבעת שאול שפע של נחשים, עקרבים ומרבי-רגליים. והציע לה עיסקה: על ילדיה לצוד את היצורים האלה ולשים אותם, חיים או מתים, בבקבוק זכוכית או בכד, להשרותם כוהל כדי שיישמרו היטב ולהביא את האוסף כולו אליו. בתמורה יספק לה כל תרופה שתדרש. העיסקה תתנהל על בסיס ידידותי ולא דווקא מסחרי. האם קיבלה את ההצעה בתודה ומאז נהנו כל הילדים מהעיסוק המרתק והמשיכו בו זמן רב.

אכן, בגיל שבע-עשרה נישאה שרה, הבת הבכירה, לבחור מצויין, ליצחק אשבל, בנם היחיד של זוג קשישים. בעקבות תאונה שקרתה לו בילדותו הפך לכבד-שמיצה וכתוצאה מכך גם התקשה בדיבור. בגלל ליקוי זה, התעלמו הוריו, אנשים אמידים, מן הנדוניה וקיבלו בעין יפה את כלתם אף כי לא הביאה איתה כל נכסים.

שונה לחלוטין היה בן זוגה של מרת אסתר, הצעירה. אלמן, ר' אלעזר מרדכי (לזור) קניג, בגיל העמידה, אב לשתי בנות, הגדולה שרה שהייתה בת ארבע-עשרה והקטנה, דבורה, שהייתה בת שלוש. ממבט ראשון לא נראה זיווג זה כמבטיח הצלחה, אך לימים התברר

הפעם ובלב קל עברו לגור בעיר. האב בא בסוף החודש כדי לקבל את משכורתו והכל שבעו רצון מהתנאים שנוצרו.

באחד הלילות, זמן מה לאחר שהבנות עברו לגור בעיר, התנפלו לפתע ערבים על הבית. הם ניסו לפרוץ את הדלת וירו אל שמשות החלון. במדרגות שבארון הקיר טיפס האב לעליית הגג ובעד הפתח הזעיק עזרה. השכנים שמעו את צעקותיו ובאו במרוצה, מצוידים במקלות ובאבנים והמהומה הייתה רבה. האבנים הגדולות שנזרקו לכל עבר הניסו את השודדים "האמיצים". הם נסוגו כי ראו שלא יוכלו לגבור על ההמון הרב. האב ידע כי היו אלה תושבי הכפר הסמוך העובדים במחצבה של אחד ממכריו. לאחר התקרית הוא התלונן לפני מכרו על המעשה ודרש ממנו כי יעניש את המתנפלים על משפחה שלוהה, אשר תמיד התייחסה אליהם באדיבות וכיבדה אותם במי שתייה שהובאו בעמל רב ממרחקים. המעביד הבטיח לשוחח עם הפועלים אשר, אגב, לא סרו עוד לבית המשפחה מאז המקרה ובחרו ללכת בדרך עוקפת.

לאחר שהמעביד דיבר איתם קשות ושאל את התוקפים מה חיפשו בביתם של המשפחה הענייה, אשר כידוע אין מטמון מוסתר שם, הודו השודדים כי כוונתם היתה לתקוף את בני הבית. אם כן, ניצלו הבנות בעזרת ה' בעוזבן את הבית בעוד מועד.

הן הגיעו הביתה לשבתות, לביקורים קצרים ודיברו בשבחן של הנשים אשר בביתן התגוררו. הקשישות התייחסו אליהן יפה, למרות שידעוניהן של הנערות בניהול משק הבית היו קלושות ביותר כי הרי היו עדיין צעירות ולא מזמן עזבו את ספסל הלימודים.

כאשר מלאו לבכירה, שרה, שבע עשרה שנה, וכאשר הצעירה, אסתר, הייתה בת חמש עשרה, החלו השדכנים להתעניין בהן. הם ביקרו תכופות אצל האב ואשתו ושאלו מה סכום הנדוניה, כי לפי מושגי הזמן ההוא היה שיעור הנדוניה, תנאי בל יעבור. ההורים לא יכלו להבטיח דבר ומשכורתן הדלה של הבנות נמסרה כולה לפרנסת המשפחה, לכן היו הסיכויים למצוא שידוך הגון - קלושים ביותר.

הבנות, אף כי היו צעירות ותמימות, נהנו מהתעניינותם של השדכנים בהן, ובסתר ליבן חלמו על היום שבו יבנו קן משפחתי משלהן. אבל המשא ומתן על הנדוניה היה למורת רוחן. להורים הודיעו מפורשות שלא יקחו אגורה שחוקה מהם, אפילו יהיה הכסף בידהן. אם ימצאו חתנים שירצו בהן בזכות עצמן - ישכחו את נושא הנדוניה. אין הן מוכנות לגרום דאגה להורים ואם ירצה ה', ידאגו לעצמן בבוא העת.

החיים בשכונה המרוחקת לא היו קלים והיו מלווים בהפתעות לא נעימות. יום אחד, בשעת הצהריים, קרה מקרה מוזר. האם, גיטל, הייתה לבדה בבית והניקה את תינוקה. הבעל היה אותה שעה בעיר ואמור היה לשוב כל רגע, אבל איחר משום מה. הילדים שכבו לישון מוקדם, עייפים ממשחקי היום והאם ישבה מודאגת וחיוכתה לבואו של האב. פתאום - קלטה אוזנה רחש מבחוץ. כשפתחה את הדלת

. במשך כל השנים הללו לא שמעו בארץ דבר על קיומם. בארץ-ישראל התרחשו בנתיים אירועים שהשפיעו במידה רבה על חייהם. הורי יצחק נפטרו, והשלטונות החרימו את כל רכושם מפני שאיש לא ידע היכן הם היורשים החוקיים. כאשר שבה המשפחה לארץ, בשנת 1919 לאחר נצחונה של בריטניה, הוברר לה שלא תזכה במאומה מהירושה הגדולה. האכזבה הייתה גדולה.

עבור אלה שלא עזבו את הארץ ונשארו בה בשנות המלחמה היו השנים קשות ומרות. הם התיסרו ברעב, בקור ובמחלות קשות. הם מכרו את חפציהם תמורת פת לחם וכשמצאו עבודה, היה המזון כל שכרם. אסתר התפרנסה ממתן שיעורי הלשון האנגלית לנשים שעמדו להצטרף לבעליהן השוהים בארץ. התשלום שקיבלה עבור השיעורים, וכן שכר עבודת התפירה שניתן לבתה החורגת, הם הם שעזרו לקיים את המשפחה. אבל היה זה קיום דל וגם הילדה וגם הילד סבלו מתת תזונה. תקופה זו השאירה עקבות לכל ימי חייהם והפכה אותם לסובלים ממחוישי לב ולנכים למחצה. האב, ר' שמואל יעקב המזדקן, השקיע את כל חסכוניותו בעסקות מסויימות, אך לרוע מזלו - ירד כל כספו לטמיון.

בשנת 1918 (תרע"ח), כאשר השתלטו הבריטים על ארץ-ישראל, נתקבלה אסתר כפקידה במינהלת הצבא במשכורת נאה. אף על פי שעזבה את לימודיה בגיל אחת-עשרה, עמדה יפה בדרישות משרתה, השתלמה בכתיבה במכונה ובקצרות, עלתה בדרגה ובמשכורתה, ורכשה לה שם של מזכירה אחראית וממלאת את תפקידה על הצד הטוב ביותר. במשרה מכובדת זו עבדה כל ימי השלטון המנדטורי בארץ.

גם שרה לאחר שובה של המשפחה ממצרים לארץ נתקבלה למשרת מזכירה בבית-החולים הממשלתי במגרש הרוסים, ואף היא המשיכה בעבודתה זו עד סוף ימי המנדט הבריטי. בתקופת שלטונם של הבריטים זכו, איפוא, שתי האחיות ומשפחותיהן לרווחה כלכלית לעומת מצבן הקודם. משפחתה של שרה גדלה וילדיה היו דומים לאימם בטוב הלב, בנועם ההליכות, באומץ ובמרץ. כן גדלה משפחתה של אסתר ובניה ירשו את אופייה השקדני והפעלתני של האם. הילדים חיו בצוותא והיו קשורים זה לזה בקשרי ידידות נאמנה.

גם שרה ואסתר שמרו על קשרים הדוקים עם הוריהן, כעת היו ההורים בעלי בית מרווח, בן שלושה חדרים. בקרבתו היה בית-כנסת, "מקווה" ובור מים וגם מרתף גדול. כל זאת הקים האב במו ידיו ועל כך הייתה גאוותו וגאוות צאצאיו - שש בנות: שרה, אסתר, ליה (לאה), רוחל (רחל), הנה (הניה), ומלכה, ושני בנים - חיים וידידה. פרט לשני הצעירים היו כולם נשואים ומבוססים.

משאלתו של ר' שמואל יעקב הייתה שהילדים יגורו בקרבתו, וכשיעץ זאת לבנותיו נתקבלה עצתו בשמחה. בקשתן הייתה שהאב יבנה בית לכל אחת מהן. האב ניגש מיד לעבודה. לא חלפו אלא

כי עלה יפה ב"ה ובנו משפחה לתפארת. שנת 1912 (תרע"ב) הייתה השנה שבה נישאו שתי האחיות, שרה ואסתר, לבעליהן.

הורי יצחק קיבלו את שרה כלתם לביתם כאילו הייתה בתם. הם תמכו בזוג הצעיר, ומוכנים היו לדאוג למחסורם של כל הצאצאים. חמיה וחמותה היו מאושרים שבנם זכה לאשה כה חביבה ולא פסקו להודות להשי"ת על כך. אכן הייתה כלתם אישה טובת לב ונעימת הליכות והסתגלה בלי קושי לסביבה החדשה והאוהדת.

מה שעלה בגורלה של הצעירה, אסתר, היה שונה לחלוטין. בתו הבכירה של הבעל חשה קנאה עזה לאמה החורגת, אשר הייתה נאה ומשכילה ממנה, ונידמה היה לה כי נושלה ממעמדה הקודם של מנהלת משק הבית ומכוונת צעדי אביה. היא התהלכה בבית רוטנת וזועפת ובמופגן הרעיפה פינוקים על אחותה הקטנה והעדינה. כל מאמצי האם החורגת לרקום יחסי רעות עם הנערה - עלו בתוהו.

באוגוסט שנת 1914 (אב תרע"ד) פרצה מלחמת העולם הראשונה. שרה הייתה אז אם לתינוק בן שמונה-עשר חודשים ואסתר לתינוק בן תשעה חודשים.

באותם הימים הייתה ארץ-ישראל תחת שלטונה של האימפריה הטורקית וכמעט כל הבחורים הכשירים לשרות צבאי, שלא הספיקו להגר לארץ"ב בעוד מועד, גויסו. השלטונות לא התעניינו במצב בריאותם של יוצאי הצבא, ובלי אבחנה גייסו את הבריאים ואת החולים כדי למלא את המיכסה הנדרשת. הטירונים, ובמיוחד הטירונים היהודים, הועסקו בניקוי הרחובות של שכם ושל ערים ערביות אחרות. הם לא קיבלו מקום לגור בו ולא מזון כי איש לא דאג לכך. רבים מתו באותן ערים מרעב ומקור. כאשר נותרו מי מהם בחיים, יכול היה בבוא היום לספר לבני משפחתו של חברו על הקורות אותם ועל תלאותיהם, אבל למשפחות רבות לא נודע מעולם על גורל יקיריהם כי לא היו אמצעי תקשורת באימפריה העותמנית. כדי שלא ייקלע למצב כגון זה, עזב יצחק אשבל, בעלה של שרה, את הארץ ובחברת קבוצה גדולה של בחורים הגיעו לאלכסנדריה שבמצרים. בעיר זאת הקימו הבריטים מחנה גדול וקלטו בו את הפליטים הבאים מארצות ידידותיות. את הפליטים הללו לקחו הבריטים תחת חסותם. בכל זאת הייתה שרה אשתו מודאגת כי ידעה שליקויי השמיעה והדיבור של בעלה יגרמו לו בודאי קשיים בסביבה החדשה. היא החליטה להצטרף אליו עם בנם הפעוט, דב. למזל של יצחק, הגיעה אשתו לשם ברגע הנכון כי מצבו היה נואש, וכפי שחששה כמעט גווע ברעב.

שרה, שהייתה אישה נמרצת, התקשרה מיד לאחת מחברותיה ושתייהן קיבלו על עצמן, על פי החוזה עם הרשות, אירגון של עבודת הכביסה. הן שכרו פועלות-כובסות והעבודה החלה. המבצע הצליח וכולם, לרבות הבעלים, מצאו בו תעסוקה מלאה לשביעות רצונם המלאה. בעבודה זו מצאו את פרנסתם כל שנות המלחמה, עד 1918

הוא השלים את בניין ביתו ומשפחתו גרה בו שנים רבות. במרוצת השנים בנה במו ידיו מקווה טהרה ובית כנסת סמוך לביתו, כי בנתיים הפכה גבעת שאול לשכונה מאוכלסת ורבת תושבים. אלה נהנו מפועלו וחלקו לו כבוד כפי שהיה ראוי לו. ביתו היה תמיד פתוח לרעב ללחם וחדר מיוחד נועד לאורח הנוטה ללון. איש לא ניצל לרעה את הכנסת אורחים זו, והוא יכול היה להודות להשי"ת על היותו מועיל לנצרך. טוב ליבו ויראת השמים שלו נודעו ברבים ובני אדם באו לשמוע בעצתו שתוצאותיה היו לרוב מבורכות. בני משפחתו אהבוהו בכל ליבם והוא זכה לראות את הדור החמישי של צאצאיו.

מאז עלה ארצה לא חלה אף יום אחד והיה תמיד מלא תקווה ועליצות. ביום הולדתו התשעים, שכב לישון, כדרכו, לאחר סעודת ליל השבת, וישן שינה שלווה עד הנץ החמה. הוא פקח את עיניו וקרא לילדיו באומרו כי רוצה הוא להיפרד מהם.

יהי זכרו ברוך!

מעשה באוון (מתוך זכרונות משפ' ארבל)

דב, הבן הבכור וגם הנכד הראשון לשני הסבים, כילד, אהב לבלות את זמנו הפנוי עם סבא ר' שמואל יעקב ויינברג. אצל סבא זו הייתה תמיד פעילות. הוא עסק כל הזמן בבנייה, היו לו פרות וכבשים ותמיד היה משהו מעניין לעשות.

יום אחד יצאו סבא ודב למרעה בשדות ליד בית-היתומים שנלר שבירושלים. שם היו שדות מרעה. דב התקדם עם העדר וסבא נשאר מאחור. תוך כדי שמירה על העדר, ראה דב לידו שדה חיטה ירוק, תאוה לחיך. פנה כה וכה וירא כי אין איש וינחה את העדר לשדה החיטה. אבל הערבי, בעל השדה ראה אותם ורץ לקראת דב בצעקות ואיומים כשמקל גדול בידו.

דב נבהל כהוגן וצעק בכל גרונו: "זיידע זיידע" (סבא, סבא). סבא ששמע את צעקותיו הבין שמושהו קרה לילד ורץ למקום הארוע. שם ראה את הערבי מניף את המקל ועומד להנחיתו על ראשו של דב. בלי להסס תפס אותו מאחור ומשך את אחת מאוזניו. המשיכה הייתה כל כך חזקה שהאוזן נתלשה ממקומה. סבא הגיש את האוזן לערבי וזה רץ ביללות לכיוון ההפוך.

בערב, באותו יום, חזרה אמא מהעבודה מבית-החולים ובפיה סיפור מוזר. וכך סיפרה: "היום קרה דבר מוזר מאד. לבית-החולים התפרץ ערבי בבכי ובצעקות. כל פניו היו מכוסים בדם. ביד אחת כיסה את מקום האוזן וביד השנייה החזיק אוזן, גם היא נוטפת דם. השמעתם פעם על מקרה כזה?"

סבא ודב הסתכלו האחד על השני והנהנו בראשם...

שבועות אחדים וביתה של שרה כבר עמד על תילו. היו בו שלושה חדרים, מטבח, שרותים (בחזין) ובור מים גדול. הבא בתור היה ביתה של אסתר, אף הוא בן שלושה חדרים, שעליו נוספו אחר כך עוד שניים, וכולה במתכונת של ביתה של הבכירה. שתי המשפחות עברו לגור בבתי החדשים ונהנו מקרבת ההורים. שררו ביניהם יחסים של אהבת אמת, של רעות ונכונות להושיט עזרה איש לרעהו. ברבות השנים בנה האב עוד שני בתים צמודים לביתה של שרה. בית אחד למשפחתה של הבת מלכה ועוד בית למשפחתו של ידידיה.

ההורים, שידעו בימי חייהם עליות וירידות לרוב, הגיעו לעת זקנתם אל המנוחה ואל הנחלה ורוו נחת מהימצאותם של ילדיהם ובני בניהם בקרבת ביתם. ארבעת ילדיהם גרו ממש על ידם והאחרים נפצו אומנם בכל חלקי הארץ השונים, אבל שמרו על הקשר ההדוק עם ההורים. המרחק הגיאוגרפי לא החליש במאומה את האהבה העזה להורים, לאחים ולאחיות ואף הנכדים הושפעו מהאווירה הלבבית והחמה. האב ישב שעות ארוכות ליד האשנב ועקב בתחושת אושר אחר נכדיו המשחקים, שמחים ועליזים ומפטפטים בפקחות. יכול היה להודות להשי"ת על מנת חלקו וראה כי חייו היו טובים ואף מאושרים. הוא זכר את הימים כשהיה במוטב שנותיו, ובגלל בריאותו המעורערת ניבאו הרופאים כי לא יאריך ימים. בן שלושים וחמש היה אז, מפעילי הקהילה בלונדון, דואג כאב מסור למהגרים מקרוב באו. המחלה שינתה את מראהו, היה חלוש וכבד תנועה, הנשימה קשתה עליו וגרמה לו כאבים, ולא יכול היה לבלוע את מזונו הדל שעליו המליץ הרופא. הוא ידע כי סופו קרב והמחשבה כי נגזר עליו למות בניכר הגבירה את יאושיו. בכל נפשו ומאודו היה קשור לארץ ישראל, ארץ הקודש, והתפלל לקל מלא חסד ורחמים שיורה לו באיזו דרך ילך. ואכן, בדרך נס. באורח בלתי צפוי, שב להיות פעיל ונחוש בדעתו לגבור על כל המכשולים. הוא חיסל את עיסקו המשגשג והכסף שנחסך כל ימיו הסתכם ברכוש שדי היה בו כדי לפתוח פרק חדש בחייו. עם אשתו גיטל וילדיו עלה לארץ ישראל וכאן שב לאיתנו. מעולם לא התחרט על צעד זה שעשה והודה להשי"ת כי הצליח להגשים את חלומו חייו. אף כי קשים היו חבלי הקליטה, ובימייה הראשונים בארץ התפרנסה המשפחה מהחסכוניות שהביאה עימה מלונדון, ולמרות ההתנסות המרה שהייתה בתחילת דרכם, לא נשמעה תלונה מפיהם. הם נוכחו לדעת כי בריאותו של האב הולכת ומשתפרת מיום ליום, ודבר זה היה להם למקור תקווה לימים טובים יותר. מעולם לא ביקש האב עזרה מבני אדם ואפילו ברגעים הקשים ביותר, סירב לקבל תמיכה כלשהיא. תמיד טען שהוא שמח בחלקו והוא ומשפחתו אינם זקוקים למתנת הבריות. מכיוון שחזר תמיד על הצהרותיו אלה, התרגלו בני-האדם לחשוב שיש עימו מטמון סודי ודעתם זו אף שיעשעה אותו. בריאותו שחזרה אליו וכוח עלומיו המחודש הם היו מטמונו.